

DENISA NEČASOVÁ

## ČESKÉ ŽENY NA CESTĚ K VOLEBNÍMU PRÁVU NA STRÁNKÁCH ŽENSKÉHO TISKU

Úsilí českých<sup>1</sup> žen o zrovnoprávnění jejich postavení v rodině i společnosti vyrůstalo z emancipačních snah národního obrození a jeho počátky lze mapovat v období krátce před polovinou 19. století. V prvních etapách českého ženského hnutí dominovaly otázky kulturně vzdělávací a osvětové, hlavním cílem hnutí se stala snaha zpřístupnit jednotlivé stupně vzdělávání ženám a také zajistit jejich následné uplatnění v praxi. Požadavek politických práv nabyl pro české ženy aktuálnosti až na přelomu 19. a 20. století<sup>2</sup>, což ve srovnání s některými dalšími zeměmi lze považovat za zpožděné.<sup>3</sup>

Mezi základní rysy českého ženského hnutí bezesporu patřila jistá umírněnost. Přední reprezentantky českého ženského hnutí se v rámci své činnosti neuchylovaly k radikálním provokativním akcím<sup>4</sup> podporujícím či zviditelňujícím jejich požadavky, ani k agresivnější konfrontační rétorice. Zdaleka také nepovažovaly své aktivity za čistě dámskou záležitost a spolupráci s muži se nebránily. Společné pole působnosti se jim rozevíralo díky přesvědčení, že úsilí o emancipaci českých žen tvoří integrální součást širšího proudu snah o pozvednutí celého českého národa.<sup>5</sup> Muži, především v počáteční fázi českého ženského hnutí,

---

<sup>1</sup> Přívlastku český v tomto textu používám ve smyslu jazykovém, tj. česky mluvící ženy a zároveň teritoriálním, tj. navíc i žijící na území Čech. Jednotlivým aktivitám moravských a slezských, jakož i německy hovořících žen se zde záměrně nevěnuji.

<sup>2</sup> Srov. H o r s k á , Pavla: *Naše prababičky feministky*. Praha 1999; L e n d e r o v á , Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999; N e u d o r f l o v á , Marie L.: *České ženy v 19. století*. Praha 1999.

<sup>3</sup> Např. ve Velké Británii se tamější ženské hnutí požadavek volebního práva pro ženy snažilo intenzivně prosazovat již od roku 1869, v USA od roku 1848. Na konečný výsledek, tj. uzákonění tohoto práva, to však větší vliv nemělo, neboť v obou státech získaly ženy volební právo později než u nás – ve Velké Británii roku 1928 a v USA roku 1920.

<sup>4</sup> Radikalismus byl naprosto charakteristický pro aktivity tehdejšího britského ženského hnutí, jehož členky se např. nechávaly záměrně uvěznit, držely hladovky, razantně přerušovaly jednání parlamentu či soudů apod.

<sup>5</sup> Např. M a s a r y k , Tomáš G.: *Moderní názor na ženu*. In: *Ženská revue*, 1, 1905,

se dokonce stali hlavními iniciátory několika zajímavých projektů<sup>6</sup> a určitá část mužské populace ve své aktivní podpoře pokračovala i v pozdějším období.

Na rozdíl od jiných zemí se u nás otázka emancipace žen nikdy nestala předmětem zájmu aristokracie, která se do konkrétních akcí ženského hnutí nezapojovala a ani je jiným způsobem nepodporovala. Poměrně jízlivě tento fakt, v souvislosti s bojem žen za volební právo, komentoval časopis *Ženská revue* roku 1906. „Je všeobecně známo, že dámy aristokratky pečují více o politiku osobní, pletichářskou, ... než aby jim na srdci leželo blaho země, v níž bydlí.“<sup>7</sup> Na druhé straně, do hlavního proudu ženského hnutí nezasahovaly ani příslušnice nejnižších vrstev, které upřednostňovaly obranu svých práv v rámci sociálně demokratické strany.

Mezinárodní spolupráce českého ženského hnutí probíhala spíše výjimečně a to nejen v oblasti prosazování politických práv žen. Ačkoli od roku 1902 existovala mezinárodní organizace Aliance pro volební právo žen sdružující spolky mnoha zemí světa,<sup>8</sup> české ženy zde zastoupeny nebyly. Členy organizace se mohly stát pouze spolky pocházející ze samostatných států, což v té době nebyl případ našich zemí. Z tohoto důvodu ke vzájemným kontaktům docházelo poměrně zřídka a společné aktivity se až do vzniku samostatného Československa v zásadě omezovaly na čestnou účast jedné či dvou českých delegátek na pravidelných kongresech Aliance pro volební právo žen.

Ke spolupráci mezi jednotlivými národními ženskými organizacemi nedocházelo ani v rámci rakouské monarchie, často spíše naopak. Nepřekonatelné bariéry stály především mezi českými a německy hovořícími ženami. Poměrně výstižně tento komplikovaný vztah postihují okolnosti konference ženských organizací všech korunních zemí habsburské monarchie pořádané vídeňskými ženami roku 1891. Na konferenci se měly projednávat možnosti společného postupu při prosazování emancipačních požadavků žen, včetně volebního práva. Organizátorky sjezdu zdůrazňovaly nadnárodní charakter plánovaného programu, pravděpodobně se také obávaly případných neshod, a proto si jako podmínku účasti vymínily zákaz vnášení národnostních problémů do jednání sjezdu. Podmínka neakcentace národnostních hledisek se pro české ženy stala nepřijatelnou a svoji účast zde odmítly. Podezřivaly vídeňské ženy z prosazování vlastních zájmů, z nepochopení celkové situace českých žen a z velikášských, naprosto nerealizovatelných ambicí.<sup>9</sup> K větší vzájemné vstřícnosti nepomohl ani běh dalších událostí, během

č. 1, s. 3–7; T ů m o v á , Marie: *Pro volební právo žen*. Brno 1911, s. 7; V i k o v á - K u n ě t i c k á , Božena: *O ženském mandátu do sněmu království českého*. Praha 1913, s. 5; H a j n , Alois: *Ženská otázka v letech 1900–1920*. Praha 1939; P l a m í n k o v á , Františka: *Občanská rovnoprávnost žen*. Praha 1920.

<sup>6</sup> Nejvýznamnějšími projekty bezesporu byly vzdělávací projekt Budeč vzdělance Karla Slavomila Amerlinga (1807–1887), či vzdělávací spolek Americký klub dam filantropa Vojtěcha Náprstka (1826–1894).

<sup>7</sup> *Ženská revue*, 2, 1906–1907, č. 7, s. 96.

<sup>8</sup> Roku 1908 Aliance pro volební právo žen sdružovala ženské organizace ze 16 zemí světa, např. z Nizozemí, Norska, Finska, USA, Velké Británie apod.

<sup>9</sup> *Ženské listy*, 19, 1891, č. 8, s. 192–195.

více jak dvaceti let se situace s drobnými obměnami opakovala. Účast českých žen na celoříšské konferenci o volebním právu žen konané ve Vídni roku 1912 ztroskotala na tom, že „volební výbor německý nechtěl připustiti české řeči při manifestaci, pouze jednu pozdravnou větu a resoluci... nepřistoupení Němkyň na požadavek Češek je tím podivnější, že slovinské a polské delegátky řeči své pronesly.“<sup>10</sup> Ani v rámci aktivit ženského hnutí nedokázaly české a německy hovořící organizace potlačit vzájemné antipatie či neshody plynoucí ze soužití v jednom státě a společně koordinovat prosazování svých v zásadě totožných požadavků.

Hnutí žen za politická práva se odvíjelo od mohutného proudu požadujícího celkové rozšíření občanských práv a v českých zemích vykrystalizovalo koncem 19. století do úsilí o získání volebního práva, tedy možnosti podílet se na moci zákonodárné. Začlenit právo žen spolurozhodovat o politické reprezentaci své země mezi regulární společenské požadavky prosazované v zákonodárných sborech však nebylo jednoduché. Nezanedbatelné procento obyvatelstva, a to nejen její mužské části, stále ženám přisuzovalo zcela jiné zájmy a cíle. Součástí širší veřejné diskuse se téma volebního práva žen stalo až počátkem dvacátého století prostřednictvím tehdejšího tisku, předvolebních schůzí a manifestací. Argumenty, jimiž znesvářené tábory zastánců a odpůrců volebního práva žen podporovaly svá tvrzení, vycházela z mnoha kořenů. Charakter tvrzení užívaných zastávkyněmi a zastánci rozšíření volebního práva v zásadě nevybočoval z liberálních idejí občanské rovnosti a svobody jedince. V základu naprosté většiny argumentů tohoto tábora stálo přesvědčení o rovnosti obou pohlaví. Ženy tvrdily, že pokud se stejně jako muži svojí každodenní prací v domácnosti a rodině či jako zaměstnankyně podílí na rozvoji společnosti a státu, mají právo o něm také spolurozhodovat. Ze stejného důvodu se chtěly podílet na tvorbě zákonů týkajících se především žen, aby „o nich nebylo rozhodováno bez nich“.<sup>11</sup> Tento fakt považovaly za nespravedlivý a zdůrazňovaly, že muži většinou neznali specifické potřeby a podmínky života žen a často schválili zákony, které ženám přinášely více škody než užítku. Za výsměch považovaly také to, že po reformě volebního zákona do říšské rady z roku 1907, kdy získali možnost volit až na výjimky všichni muži starší 24 let, se dostávaly „na roveň s nezletilci a pomatenci a na stejný stupeň s lidmi, kteří se dopustili zpronevěry, krádeže nebo kuplířství“.<sup>12</sup>

Podstatně širší škálu protiargumentů užíval opoziční tábor odpůrců. Poukazoval naopak na nerovnost obou pohlaví a to jak v rovině praktické, tak teoretické. Do první skupiny tvrzení patřily dva nejzávažnější argumenty týkající se placení daní a povinné vojenské služby. V tehdejší habsburské monarchii musely platit přímé daně pouze ženy samostatně hospodařící, ostatní byly z této povinnosti zákonem osvobozeny. Pro muže to znamenalo jasný důkaz toho, že se na rozvoji a rozkvětu říše podílí v naprosté většině jen oni, a nenacházeli důvody, proč by do rozhodování o tom, jakým konkrétním způsobem se bude stát rozvíjet,

<sup>10</sup> *Ženská revue*, 7, 1912, č. 3, s. 62.

<sup>11</sup> *Ženský svět*, 8, 1904, č. 2, s. 21.

<sup>12</sup> *Ženská revue*, 2, 1906, č. 1, s. 9.

měly být připuštěny také ženy. Ty se vůči této výtce ohrazovaly tím, že státu přispívají formou nepřímých daní, které v celkovém úhrnu tvoří vyšší příjem pro státní pokladnu.<sup>13</sup> Vysokou kartou v této hře argumentů se stala tzv. daň z krve, tj. povinná vojenská služba vztahující se opět jen na muže. V této souvislosti ženy nejčastěji poukazovaly na své mateřství, tedy také jakousi daň z krve, která navíc podle nich ve svém významu vysoce převyšovala službu vojáka. Objevovaly se i návrhy zavést adekvátní povinnou službu pro dívky v sociální sféře. Děvčata měla pracovat jako opatrovnice a pomocné síly v sirotčincích, starobincích, nemocnicích a ústavech duševně chorých.<sup>14</sup>

Konzervativní, hluboce zakořeněné teze o bytostné nerovnosti obou pohlaví se promítaly do další skupiny argumentů tematizujících obecný vztah žen a politiky. Podle nich přirozené místo, a vlastně také jediný opravdový zájem žen, spočívalo v rodině a domácnosti. Politiku, jakožto záležitost veřejnou, považovali tradičně smýšlející jedinci za oblast ženám naprosto cizí a odtaziťou. Představitelky ženského hnutí oponovaly samotnou existencí ženského emancipačního proudu a jeho konkrétními aktivitami. Podotýkaly, že pokud by sféru politického života opravdu vnímaly tímto způsobem, nevyvíjely by žádnou činnost a neorganizovaly by žádné konkrétní akce směřující k zapojení žen do této oblasti. Muži vystupovali také v roli falešných ochránců žen, když tvrdili, že politika je nelítostným kolbištěm, kde je zapotřebí ostrých loktů a nevybíravého chování. Obávali se, že takové nevhodné prostředí by ženy zkazilo, „porušilo jejich jemnost, něžnost a učinilo by je mužům odporným.“<sup>15</sup> Ženy odhalily mužský alibismus, který proti těžké práci žen v dolech, na stavbách či v zemědělství nic nenamítal a o ztrátu subtilní ženské „přirozenosti“ si starosti nedělal.

Rakouské císařství se od roku 1861 řadilo mezi konstituční monarchie spravované mimo jiné hierarchickým systémem zastupitelských úřadů. Až do volební reformy roku 1907 se do říšské rady i do zemských sněmů volilo prostřednictvím kuriového systému. Každá z kurií<sup>16</sup> měla stanovenou kolik zástupců může do sněmu či rady vyslat, avšak nepoměr tohoto zastoupení byl dosti vysoký<sup>17</sup>. Volební zákony se několikrát novelizovaly, většinou na nátlak obyvatelstva dožadujícího se všeobecného volebního práva. Zásadním způsobem rozšiřovala řady voličů Badeniho reforma z roku 1896, zavádějící tzv. všeobecnou volební kurii. Ačkoli počet voličů

<sup>13</sup> Odvod nepřímých daní v celém Rakousku v roce 1905 podle údajů v ženském tisku činil 500 milionů oproti 120 milionům přímých daní. Viz *Ženská revue*, 2, 1906, č. 2, s. 27.

<sup>14</sup> Zajímavý a poměrně detailní návrh byl uveřejněn např. v časopise *Ženská revue* roku 1907. Návrh vyvolal řadu polemik a ani v řadách představek ženského hnutí se nesetkal s příliš kladnou odezvou.

<sup>15</sup> *Ženský svět*, 9, 1905, č. 2, s. 24.

<sup>16</sup> Původně se rozlišovaly tři volební kurie - velkostatkářská (tvořená zástupci šlechty), městská a venkovská, roku 1873 rozšířené na čtyři díky formálnímu rozdělení městské volební kurie a roku 1896 dokonce na pět zavedením všeobecné kurie.

<sup>17</sup> Např. roku 1861 na jednoho poslance města připadalo více než 11 000 lidí, kdežto na zástupce venkovské kurie asi 49 000. Poměr se lišil také v závislosti na národnostní převaze obyvatel, německé oblasti byly zvýhodněny.

vzrostl téměř čtyřnásobně, díky přetrvávajícímu nepoměrnému zastoupení jednotlivých kurií neměla tato reforma významnější vliv obyvatel na politické složení říšské rady či zemských sněmů. Tlak veřejnosti na další volební úpravy stále sílil a ke konci roku 1905 vyvrcholil v masové demonstrace. Po přibližně ročním projednávání byl roku 1907 schválen soubor zákonů, který odstraňoval dosavadní kuriový systém a k volebním urnám připouštěl všechny muže starší 24 let bez ohledu na sociální původ či výši majetku. Reforma se týkala pouze voleb do říšské rady, neupravovala volby do jednotlivých zemských sněmů, které až do svého zániku probíhaly podle kuriového systému<sup>18</sup>. Veškeré volební úpravy zohledňovaly pouze požadavky mužských voličů na rozšíření jejich práv. Pravděpodobně první veřejně přednesený návrh zavedení volebního práva pro ženy byl v českých zemích předložen nikoli představitelkami ženského hnutí, ale Vojtěchem Náprstkem na zasedání pražské městské rady 28. února 1887. Náprstek tak učinil při projednávání nového volebního řádu pražskými radními. Ačkoli se nejednalo o volby do říšské rady ani do zemského sněmu, ale pouze o volby do zastupitelstva města Prahy, návrh se nesetkal s pozitivním ohlasem a byl dvěma třetinami hlasů zamítnut.

Ani v samotném českém ženském hnutí situace ještě nedozrála k jednoznačné podpoře volebního práva žen. Především starší generace ženských aktivistek, výrazněji ovlivněná národním obrozením, stále spatřovala těžiště své práce v oblasti kulturně výchovné a vzdělávací. Rozšíření pole působnosti českého ženského hnutí i na oblast politickou, pod náporom jiné činnosti spíše odsouvala a otázce ženského volebního práva se nijak systematicky nevěnovala. Jako důkaz toho, že v devadesátých letech převládaly jiné priority, mohou sloužit okolnosti reformy volebního zákona roku 1896, která rozšiřovala volební právo na všechny bezúhonné a příčetné muže starší dvaceti čtyř let. České ženské hnutí se tehdy nedokázalo zmobilizovat k žádné samostatné akci a ztížilo si tím pozdější postup v této oblasti. Na promarněné šance českých žen smutně vzpomínala spisovatelka Tereza Nováková: „A i tuto chvíli naše ženy zaspaly – zlatý pták svobody uletěl, zazpívav jen o rovnosti mužů, nikoli však o rovnosti lidí všech.“<sup>19</sup>

Situace se radikálně nezměnila ani po I. československém sjezdu žen, kde byl poprvé ze strany českého ženského hnutí veřejně přednesen požadavek rozšíření volebního práva. Tato bezesporu nejvýznamnější událost devadesátých let proběhla 15.–17. května 1897 za účasti všech předních osobností tehdejšího českého ženského hnutí. Poměrně nabitý program tří denního sjezdu se skládal z osmi velkých tematických celků,<sup>20</sup> přičemž otázka volebního práva se neprojednávala samostatně, ale pouze jako součást komplexnější problematiky „ženská práva“.

18 Srov. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Hrsg. Von Helmut Rumpler und Peter Urbanitách, Bd. VII, 1. Teilband: Verfassung und Parlamentarismus. Wien 2000.

19 *Ženský svět*, 10, 1906, č. 1, s. 6–7.

20 I. Historie ženského českého hnutí, II. Povinnosti ženiny k rodině, III. Povinnosti ženiny k národu, IV. Povinnosti ženiny k lidstvu, V. Povznesení mravnosti, VI. Zdravotnictví, VII. Ženina práva, VIII. Tužby a cíle jednotlivých stavů žen. Srov. T u r k o v á , Miroslava: *Pražské ženy na I. sjezdu žen československých*. In: *Documenta Pragensia XIII*. Praha 1996, s. 301–307.

V rámci této sekce byl po referátech o svobodné volbě povolání a o volném přístupu dívek ke vzdělávání, přednesen také příspěvek o ženském volebním právu. Tento fakt, podle mého názoru, jasně dokládá menší význam kladený na problematiku politických práv žen a pouze postupné prosazování se těchto idejí do popředí zájmu českého ženského hnutí.<sup>21</sup>

Pevná integrace požadavku volebního práva žen do preferencí českého ženského hnutí byla spojena až s příchodem dvacátého století a nástupem mladší generace ženských aktivistek, které pojímaly otázku rovnoprávnosti žen komplexněji. První veřejná schůze žen v českých zemích požadující rozšíření volebního práva i na ženy se uskutečnila až 14. června 1904. Mezi organizátorky schůze patřily přední představitelky Ústředního spolku českých žen a Ženského klubu českého, ale schůze se zúčastnili i někteří poslanci a politici. Konkrétním výsledkem schůze se stalo přijetí pětibodové rezoluce, která v první řadě požadovala přiznání aktivního volebního práva všem svéprávným zdravým ženám starším 21 let, ideálně ve formě všeobecné, rovné a tajné. Další bod se zmiňoval o pasivním volebním právu, kterého ženy chtěly užívat za stejných podmínek jako muži. Rezoluce vyzývala ženské spolky, aby se otázkou volebního práva zabývaly, se svými členkami o něm diskutovaly a pořádáním přednášek či četbou se v této oblasti více vzdělávaly. V neposlední řadě žádala ženské organizace o podávání petic za získání volebního práva do zastupitelských orgánů. Závěrem rezoluce apelovala na české poslance, aby „pokud jim jde o spravedlnost občanskou, ze všech sil ženám k tomuto právu dopomáhali“.<sup>22</sup>

Větší vlna aktivit ženského hnutí zaplavila české země až v souvislosti s masovými demonstracemi za zavedení všeobecného volebního práva inspirovanými revolucí v Rusku roku 1905. V Praze bouřlivé akce vyvrcholily počátkem listopadu, při srážkách s policií byl i jeden mrtvý. České ženy se účastnily protestních demonstrací spolu s muži, ale uvědomovaly si, že své zájmy si musí hájit především samy: „V této vážné chvíli nesmí ženy mlčet, neboť by se svého práva ani za 20 let nedočkaly.“<sup>23</sup> Přelomovou se stala veřejná schůze konaná 19. listopadu 1905 v prostorách Ženského klubu českého za přítomnosti delegátek z dvaceti ženských spolků v čele s Františkou Plamínkovou (1875–1942), Fráňou Zemínovou (1882–1962), Terezou Novákovou (1853–1912), Karlou Máchovou (1853–1920) apod. Účastnice schůze se jednoznačně shodly na tom, že budou požadovat přiznání volebního práva všem ženám bez ohledu na jejich sociální status. Závěrem schůze se ženy usnesly na konkrétním několikabodovém programu společného postupu v této věci. Rozhodly se založit stálý výbor, jehož jedinou náplní by bylo organizovat a koordinovat akce směřující k získání voleb-

21 A to i přes to, že konkrétním výsledkem sjezdu bylo ustanovení Ústředního spolku českých žen, který předesílal svůj zájem i o oblast politickou. Fakticky však upřednostňoval oblasti sociální, vzdělávací a kulturní. V pozdějších letech se navíc stal spíše konzervativním, byť nezanedbatelným, prvkem domácí scény.

22 *Ženský svět*, 8, 1904, č. 8, s. 151.

23 *Ženský svět*, 9, 1905, č. 19, s. 290.

ního práva žen. Plánovaly také svolat na 10. prosince 1905 velkou manifestační schůzi, na níž by přednesly provolání k českému národu obsahující požadavek zahrnutí žen do plánované reformy volebního zákona. Provolání mělo být dále šířeno formou letáků i do dalších míst českých zemí, ale především se mělo stát základem celonárodní petice. Poslední bod programu tvořila výzva k účasti na generální stávce 28. listopadu 1905.

V souvislosti s již zmiňovanými masovými nepokoji se vláda, po přímé intervenci císaře, rozhodla předložit říšské radě návrh volební reformy. V den jejího projednávání 28. listopadu 1905 vypukla v celém Rakousku generální stávka. V Praze se na Staroměstském náměstí sešlo téměř sto tisíc lidí. Ačkoli ženy zde za získání všeobecného volebního práva také demonstrovaly, ke svému zklamání se výslovné podpory svých požadavků nedočkaly. Řečníci sice hlásali právo všech občanů podílet se na moci zákonodárné, ale žádný z nich ženy ve svých proklamacích přímo nezmiňoval. Na protest této zjevné ignorace práv poloviny obyvatelstva se proto ženy po skončení stávky ze Staroměstského náměstí přesunuly k sídlu Ženského klubu českého. Z balkonu ke shromážděným promlouvaly přední představitelky českého ženského hnutí, především Františka Plamínková a Fráňa Zeminová, které ve svých projevech kompenzovaly předchozí nedostatky řečníků.

Plánovaná manifestační schůze za všeobecné volební právo se konala v předem dohodnutém termínu, v neděli 10. prosince 1905 v Národním domě v Praze. Zúčastněných tři tisíce žen a mužů se nevměstnalo do hlavního sálu a zaplavilo i přilehlé chodby. Ačkoli řečnice reprezentovaly různé politické orientace a sociální vrstvy,<sup>24</sup> jejich poselství vyznívala totožně. Přednesené projevy vyzdvihovaly každodenní práci žen přispívající k rozvoji českého národa a na druhé straně pranýřovaly nespravedlnost, která ženy v podobě podřadného a nerovnoprávného postavení stále provázela. Na závěr schůze bylo předneseno provolání k českému národu obracející se především na jeho mužskou část<sup>25</sup> s požadavkem prosazování a podpory volebního práva žen. Stejný apel v sobě zakotvovala petice, následující den šířená do dalších měst českých zemí. Téměř všechny body programu vytyčeného na schůzi 19. listopadu byly již splněny. Posledním úkolem zůstávalo založení organizace, jejíž jedinou náplní měla být propagace a realizace ženských politických práv. K ustanovení Výboru pro volební právo žen došlo po skončení velké manifestační schůze 10. prosince 1905. U zrodu, později nejvýznamnějšího a neaktivnějšího orgánu prosazujícího volební právo pro ženy, stála Františka Plamínková a Marie Tůmová. Vzhledem k tomu, že stávající rakouské zákony<sup>26</sup> zakazovaly ženám a mladistvým členství v politických spolcích, byl Výbor pro volební právo žen po právní stránce klasifikován nikoli jako spolek, ale jako

<sup>24</sup> Svě příspěvky zde přednesly Karla Máchová za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Tereza Nováková představitelka konzervativních měšťanských žen, Fráňa Zemanová za Českou stranu národně sociální, Františka Plamínková představitelka liberálnějších měšťanských žen, Alice Masaryková za kroužek univerzitních studentek a absolventek, paní Horáková z Hradecka za ženy venkovské.

<sup>25</sup> „...Mužové čeští, vás vážně a důrazně voláme, abyste nás, českých žen se zastali...“

<sup>26</sup> Paragraf 30 rakouského spolkového zákona z 15. 11. 1867.

volné sdružení bez konkrétních stanov, volených funkcionářek a bez možnosti vybírat členské příspěvky. Tato forma organizace se jevila jako jediný způsob jak dostát tehdejšími platnými zákonům a při tom aktivně pracovat na rozšiřování politických práv žen. I přesto činnost Výboru balancovala na pomezí tehdejších zákonů a jeho členkám permanentně hrozila možnost trestního stíhání.<sup>27</sup>

Vládní předlohou nového volebního zákona do říšské rady se poslanci zabývali od 23. února 1906. Novela počítala se zrušením volebních kurií a s rozšířením volebního práva na všechny muže starší 24 let. Ačkoli vláda i většina široké veřejnosti považovala tuto úpravu za zavedení všeobecného volebního práva, celá polovina populace byla z tohoto zákoníku výslovně vyjmuta. Ženy tento postup rozhořčoval a až do definitivního schválení volební reformy 26. ledna 1907 se pokoušely přesvědčit veřejnost a především jednotlivé poslance o principiálním omylu předloženého návrhu. Veškerá činnost ženského hnutí tohoto období jednoznačně směřovala k tomu, aby návrh volebního zákona nebyl v této podobě schválen, a aby mezi právoplatné voliče bylo zahrnuto i ženské obyvatelstvo. Vedoucím reprezentantem a koordinátorem jednotlivých akcí se v Čechách stal Výbor pro volební právo žen. Vedle přednášek tematizujících volební právo a četných článků v ženských časopisech Výbor během roku 1906 uspořádal několik protestních schůzí zakončených odesláním rezoluce do říšské rady. První a pravděpodobně nejbouřlivější z nich se konala tři týdny po předložení novely zákona, 18. března 1906. Celá schůze se nesla v duchu skeptického hesla „Jako nepřijde svoboda národů od mocnářů, tak nepřijde svoboda žen od mužů.“<sup>28</sup> Na schůzi vedle již známých aktivistek, mezi něž patřila Františka Plamínková, Marie Tůmová, Fráňa Zemínová apod., tentokrát promluvil i poslanec říšské rady Václav Klofáč (1868–1942). Ve svém projevu jednoznačně potvrdil oprávněnost nároků českých žen na volební právo a tlumočil sympatie i několika dalších českých politiků.<sup>29</sup> Závěrem protestní schůze byla přijata, a následně do říšské rady zaslána, rezoluce domáhající se přímé podpory a obrany ze strany českých poslanců. Míru nevole, či spíše pobouření žen s projednávanou reformou volebního zákona, výstižně dokresluje návrh Fráni Zemínové na připojení dodatku rezoluce, v němž „vyzváni byli poslanci nám přízniví, aby podali návrh ve sněmovně na obžalobu ministerstva, pro neslýchanou urážku, spáchanou všem ženám vyloučením jich z volebního práva“.<sup>30</sup>

Výbor pro volební právo žen se před definitivním schválením nového volebního zákona obrátil na říšskou radu také prostřednictvím dvou petic. První z nich byla zveřejněna na již zmiňované manifestační schůzi 10. prosince 1905

27 H o n z á k o v á , Alžběta: *30 let práce Plamínkové za volební právo a občanskou rovnoprávnost žen*. In: *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové*. Praha 1935, s. 61.

28 *Ženský svět*, 10, 1906, č. 5, s. 85.

29 Požadavek volebního práva pro obě pohlaví kromě Václava Klofáče obhajoval také například pozdější československý prezident Tomáš G. Masaryk (1850–1937) či Václav Choc (1860–1942).

30 *Ženská revue*, 2, 1906, č. 16, s. 251.



a požadovala rozšíření volebního práva i na ženy. Argumentovala jednoduchou rovnicí – pokud ženy mají stejné povinnosti, měly by mít i stejná práva. Během několika týdnů se na její podporu podařilo shromáždit celkem dvacet dva tisíc podpisů.<sup>31</sup> V říšské radě petici přednesl a obhajoval český poslanec Václav Klofáč. Druhá petice se také týkala politických práv žen a požadovala změnu diskriminujícího spolkovacího zákona, který ženám zakazoval účast i zakládání politických spolků. Rakouská právní úprava spolkového života se v posledních čtyřiceti letech nemodernizovala, ačkoli během let 1867–1909 bylo říšské radě podáno 22 návrhů na jeho změnu.<sup>32</sup> Oficiálního povolení zakládat politické spolky a aktivně v nich působit se ženy dočkaly až roku 1912.

Reforma volebního zákona se v říšské radě projednávala téměř jeden rok a víceméně v původní podobě byla schválena až 26. ledna 1907. Nový volební zákon výslovně vylučoval ženy z volebního práva a zrušením kuriového systému také odebíral právo volit i těm několika málo ženám, které ho dosud měly.<sup>33</sup> Jediné pozitivum, který nově zavedený volební řád ženám přinesl, byl následný všeobecně zvýšený zájem o legislativní poměry říše. Novela volebního zákona z roku 1907 upravovala pravidla pouze pro volby do říšské rady a nikoli do zemských sněmů, a proto ponechávala starší volební zákony v platnosti. Volební řád do zemského sněmu z února 1861 „nevylučuje ženy z volebního práva a nikde výslovně nepraví, že by žena nemohla být poslancem. Stalo se to snad nedopatřením toho, kdo zákon sepsal, ale je to skutečnost. Právo volit mají ženy poplatnice,<sup>34</sup> doktorky a učitelky, a právo dáti se volit je podmíněno ve volebním právu zemském jen právem volebním do obce<sup>35</sup>. Že žena nesmí být poslancem, není zde uvedeno, tak jako je to výslovně podotknuto ve volebním řádě pro říšskou radu.“<sup>36</sup> Jistá opožděnost politického uvědomění českých žen realizujícího se prakticky až počátkem dvacátého století, se v tomto momentě paradoxně stala výhodou. Roku 1861, kdy byl volební zákon do zemského sněmu koncipován, se ženské hnutí zaměřovalo na oblast vzdělávání či pracovních příležitostí a požadavky na politická práva žen zatím vůbec nevznášelo. I ze strany mužů se automaticky předpokládalo, že sféra politiky je jejich výsadním zájmem. Pravděpodobně proto nikoho nenapadlo v zákoně výslovně uvést ženy jako skupinu obyvatel, na níž se dané právo nevztahuje ani v podobě aktivní tj. volit, natož pasivní tj. být volena.

<sup>31</sup> *Ženská revue*, 5, 1910, č. 5, s. 89.

<sup>32</sup> N e u d o r f l o v á , Marie L.: *České ženy v 19. století*. Praha 1999, s. 263.

<sup>33</sup> Původně, v rámci nejvyšší tzv. velkostatkářské kurie, ty představitelky české aristokracie, které samostatně spravovaly svůj majetek a tudíž odváděly přímé daně, se voleb účastnit mohly.

<sup>34</sup> Právo volit měly ženy platící minimální výši daní stanovenou v jednotlivých kuriích. Např. v třetí kurii se to týkalo osob odvádějících aspoň osm korun přímých daní ze své živnosti či hospodářství.

<sup>35</sup> Volební právo žen do obecních zastupitelstev bylo výslovně odebráno obyvatelkám statutárních měst, např. Prahy, Brna, Liberce atd.

<sup>36</sup> *Ženský svět*, 12, 1908, č. 13, s. 6.

Základní princip všech právních řádů – co není zakázáno, je povoleno – umožňoval ženám využít formálního nedostatku volebního zákona a na post poslance kandidovat ženu. Již od podzimních měsíců roku 1907 se připravovaly volby do českého zemského sněmu, které měly proběhnout koncem února 1908. Výbor pro volební právo žen vyjednával s jednotlivými politickými stranami a snažil se je přesvědčit, aby minimálně v jednom volebním obvodě zařadily mezi navržené kandidáty také ženy. Vůdčí osobnost Výboru pro volební právo žen Františka Plamínková poměrně bez příkras tato jednání komentovala, „dokud jednání o volebním právu žen pohybovalo se na půdě úvahy, všechny strany pokrokové vyslovovaly více méně určitě své sympatie s tímto požadavkem žen...ale velká doba zastihla je malými. Předsudky proti ženě zvítězily. Strany nedovedly obětovati velké myšlenky, zrovnoprávnění ženy, ani jediného nejistého mandátu. Raději tučet prostředních a podprostředních mužů, než jedinou ušlechtilou pokrokovou ženu!“<sup>37</sup> Jednání o společném postupu byla sice ukončena, ale několik politických stran se pod jejich vlivem rozhodlo kandidovat do voleb svoji vlastní členku. Československá sociálně demokratická strana dělnická jako první veřejně představila svoji kandidátku, bývalou učitelku a pozdější redaktorku časopisu *Ženský svět* Karlu Máchovou.<sup>38</sup> Na poslední chvíli stejný postup zvolili i představitelé několika pravicových stran, jejichž šance ztělesnila učitelka Božena Zelinková, která se v ženském hnutí příliš neangažovala.

Příklad sociálních demokratů inspiroval Výbor pro volební právo žen, který navrhl svoji vlastní nezávislou kandidátku, dlouholetou ženskou aktivistku Marii Tůmovou. Těsně před volbami Výbor pro volební právo žen zintenzivnil svoji osvětovou činnost a uspořádal několik veřejných schůzí, na nichž se snažil přesvědčit voliče a voličky o smysluplnosti ženské kandidatury a získat pro ni podporu. Marie Tůmová svojí kandidaturou nereprezentovala žádnou politickou stranu a ztělesňovala obecné nadstranické vize českého ženského hnutí. Ve svém programu si vytkla cíle směřující především k zrovnoprávnění žen ve všech oblastech, dále ke spravedlivějšímu zastoupení českého národa v zemském sněmu a v neposlední řadě k reformám v sociální oblasti, jako např. v péči o chudé, ve vzdělávání a výchově atd.<sup>39</sup> Výbor pro volební právo žen také apeloval na všechny voličky, aby se voleb účastnily a především, aby svůj hlas odevzdaly pouze kandidovaným ženám a v ostatních okresech upřednostnily muže podporující zrovnoprávnění žen. I přes silnou předvolební agitaci se žádné z kandidátek do zemského sněmu nepodařilo dostat. Na pomyslný stupeň vítězů se vyšplhala Karla Máchová s celkovým počtem 493 hlasů, symbolických tři až pět hlasů dostala Božena Zelinková a Marie Tůmová obdržela nezanedbatelných 199 hlasů z celkového počtu 1195 platných hlasovacích lístků, což činilo téměř dvacet procent. Samotný fakt kandidatury tří žen spolu s poměrně vysokým počtem jim

<sup>37</sup> *Ženská revue*, 3, 1907–1908, č. 6, s. 90.

<sup>38</sup> Karlu Máchovou nakonec podpořila i Česká strana pokroková.

<sup>39</sup> *Ženský svět*, 12, 1908, č. 3, s. 45.

odevzaných hlasů byl jednoznačně považován za první velký úspěch českého ženského hnutí v politické oblasti.

Reakce vládních představitelů na vědomé využití nedostatků volebního zákona na sebe nenechala dlouho čekat. Již na podzim roku 1908 vláda předložila návrh úpravy volebního zákona do zemských sněmů, který výslovně vylučoval všechny ženy bez výjimky z aktivního i pasivního volebního práva. Ženy se samozřejmě vůči této novele postavily a všemi dostupnými prostředky ji kritizovaly. V tomto období se konala řada protestních schůzí, zemskému sněmu byly zaslány rozhořčené rezoluce a na stránkách ženských časopisů vycházelo bezpočet článků. Novela volebního zákona nakonec nebyla schválena a nikdy nevstoupila v platnost. Důvodem se rozhodně nestal nátlak českého ženského hnutí, jako spíše téměř permanentní ochromení českého zemského sněmu, jenž díky poměrně častým obstrukcím v zásadě nepracoval, a tudíž ani předlohy jednotlivých zákonů neschvaloval.

Postavení ženských kandidátek a reálné uplatnění volebního práva žen roku 1908 ovlivnilo tehdejší situaci také v dalším směru. Politické strany si uvědomily, že ženy tvoří nezanedbatelnou část voličstva a že pokud chtějí, aby je získaly právě pro svůj program, musí této skupině obyvatelstva nějakým způsobem vyjít vstříc. Požadavek politické emancipace žen většina stran uspokojovala členstvím ve svých řadách,<sup>40</sup> možností zastávat funkce v rámci svých organizačních struktur a především vtělením boje za rovnoprávnost a všeobecné volební právo do svých programových prohlášení. Ženy v těchto nabídkách viděly nadějně šance a zapojovaly se do politické praxe. Díky této mohutnější aktivizaci žen v rámci politických stran došlo v českém ženském hnutí k eskalaci principiálního názorového střetu týkajícího se prosazování rovnoprávnosti žen, což dokládají poměrně časté diskuse na stránkách ženských periodik.<sup>41</sup> Již od prvních akcí směřujících k dosažení volebního práva pro ženy, se české ženské hnutí snažilo o spolupráci s jednotlivými politickými stranami.<sup>42</sup> Spolupráce s nimi probíhala spíše v obecné rovině, neboť ženské hnutí považovalo své ideje za univerzální a navíc nechtělo reprezentovat pouze jeden politický směr. Výbor pro volební právo žen těžiště své práce spatřoval mimo jednotlivé politické koncepce a trval na svém nezávislém, samostatném působení. Jednotlivé politické subjekty měly ve svých programech řadu různorodých cílů a Výbor pro volební právo žen v tomto faktu neviděl záruku intenzivního nasazení v otázce rovnoprávnosti žen. Opačné stanovisko zastávaly ženy v politických stranách angažované, které naopak právě zde spatřovaly nejnadějnější prostor pro svůj úspěch. Domnívaly se, že politické strany disponují účinnějšími a vlivnějšími nástroji prosazování konkrétních požadavků v podobě přímého zastoupení v zákonodárných sborech. Jisté zásluhy Výboru pro volební

40 První českou stranou, která ženám otevírala své řady byla Československá sociálně demokratická strana dělnická.

41 Např. *Ženský svět*, 13, 1909, č. 5, s. 78–90. *Ženská revue*, 4, 1909, č. 4, s. 76. atd.

42 Ke spolupráci byly ochotné pouze strany liberálnější, naopak konzervativnější stále viděly místo ženy v domácnosti, rodině.

právo žen neupíraly, především to, že probudil zájem o otázku volebního práva žen v politických stranách a poměrně úspěšně kandidoval Marii Tůmovou ve volbách roku 1908. To, že nebylo „dosaženo větších skutečných úspěchů, leží ve snaze působiti mimo strany“.<sup>43</sup> Vyskytl se dokonce i návrh reformovat dosavadní Výbor pro volební právo žen v tom směru, že by každá z českých politických stran vyslala dvě své zástupkyně, které by působily ve Výboru i ve straně. Výbor pro volební právo žen s touto zásadní změnou nesouhlasil, a proto se jeho kritičky pokusily vytvořit paralelní orgán podle navrhované reformy.<sup>44</sup> Ačkoli byly podniknuty první kroky a proběhlo vyjednávání s politickými stranami, k jeho založení nakonec nedošlo.

Výbor pro volební právo žen se neomezoval ve své činnosti jen na předvolební a volební období a i mimo ně vyvíjel široké úsilí k prosazení svých požadavků. Jednou z nejvýznamnějších akcí tohoto typu se bezesporu stala deputace zástupkyň českých žen<sup>45</sup> v říšské radě roku 1911. Ženy apelovaly na poslance, aby volební právo přisoudili i ženám a dokončili tak slibně započaté liberální reformy z roku 1907, které dovolovaly volit mužům starším 24 let bez ohledu na majetek a sociální status. Opětovně se také domáhaly zrušení společného zákona zakazujícího ženám členství v politických spolecích. Svůj veřejný projev vydaly nejdříve tiskem v časopise *Právo ženy* a tento výtisk zaslaly všem českým poslancům. Poselstvo českých žen své návrhy osobně předneslo také tehdejšímu ministerskému předsedovi Gautschovi. Dobrého přijetí se jim dostalo i u předsedů poslaneckých klubů jednotlivých českých stran, kteří požadavky žen považovali za opodstatněné a souhlasili s nimi. Konkrétním výsledkem deputace se stalo zvolení čtyř českých poslanců, kteří měli za úkol otázkou volebního práva žen a rozšířením společného práva se blížeji zabývat a na podzimním zasedání říšské rady o ní referovat.

Samosprávné orgány Království českého vyhledávaly doplňovací volby do zemského sněmu vždy, když některý poslanec zemřel nebo se vzdal svého mandátu. Druhý případ postihl roku 1909 poslanec zvoleného v obvodě, kde v předchozím roce kandidovala Marie Tůmová. Výbor pro volební právo žen do doplňujících voleb konaných 4. května 1909 opět vyslal Marii Tůmovou, která potvrdila svůj loňský úspěch a získala dokonce o 15 hlasů více. Na její zvolení do zemského sněmu to však zatím nestačilo.

Situace se změnila roku 1912, kdy do doplňujících voleb byla vyslána další ženská kandidátka, spisovatelka Božena Viková-Kunětická, která byla přijatelná pro liberální politické strany i české ženské hnutí.<sup>46</sup> Na společném postupu

<sup>43</sup> *Ženský svět*, 13, 1909, č. 5, s. 90.

<sup>44</sup> *Ženská revue*, 5, 1910, č. 6, s. 66.

<sup>45</sup> Deputace se účastnily zástupkyně Výboru pro volební právo žen a Zemské pokrokové organizace žen na Moravě a zástupkyně českých žen žijících v Dolních Rakousích.

<sup>46</sup> Božena Viková-Kunětická byla členkou Národní strany svobodomyšlné, kde aktivně působila v její ženské sekci. Do voleb roku 1912, a ani po nich, se v českém ženském hnutí příliš neangažovala.

se politické strany dohodly pouze v tom případě, že žádná z nich<sup>47</sup> nepostaví svého vlastního mužského kandidáta. Vyjednávání mezi pražskými centrálními stran zprostředkovával Výbor pro volební právo žen a ženský odbor Národní strany svobodomyšlné. Zásadní rozpor mezi vizemi pražských stranických vedení a jednotlivými místními organizacemi se naplno projevil v období předvolební kampaně. Místní představitelé Národní strany svobodomyšlné nectili stranickou disciplínu a postavili vlastního protikandidáta, starostu města Mladá Boleslav Bohumila Matouška. Jeho největší zbraní ve volební agitaci byla konzervativní rétorika považující kandidaturu ženy za nevhodný experiment. Projevy Boženy Vikové-Kunětické se naopak opíraly o vyšší zájmy českého národa, které ztotožňovala s emancipačními snahami žen, „poněvadž sebeurčení národů jest totožné se sebeurčením jedince“.<sup>48</sup> Svoji kandidaturu v tomto volebním obvodu vyhlásila i Československá sociálně demokratická strana dělnická, která záměrně s měšťanskými vrstvami nespolupracovala a postupovala samostatně. Zájmy dělnických vrstev již po několikáté reprezentovala Karla Máchová. Razantní agitace a podpora českého ženského hnutí spolu s tlakem ústředí stran na své voliče nakonec vedla k tomu, že většina hlasů připadla ženským kandidátkám. Prvního kola voleb 4. června 1912 se zúčastnilo 2072 voličů, kteří 850 hlasů věnovali Boženě Vikové-Kunětické, Bohumilu Matouškovi 769 hlasů a Karle Máchové 415 hlasů. Jelikož žádná z kandidovaných osob nezískala nadpoloviční většinu hlasů, za devět dnů proběhlo druhé kolo voleb do kterého nepostoupila pouze Karla Máchová. Bohumil Matoušek podlehl tlaku vedení své strany a vyzval své potenciální voliče, aby se druhého kola nezúčastnili. Vítězství Boženy Vikové-Kunětické bylo tudíž naprosto jasné, z celkové počtu 1210 platných hlasů jich získala 1161.<sup>49</sup>

Nástupu každého čerstvě zvoleného poslance do jeho funkce, předcházelo jeho formální potvrzení zemským místodržitelem. Výsledek doplňovacích voleb z roku 1912 učinil z tohoto aktu záležitost nikoli formální, ale navýsost významnou. Tehdejší český místodržitel kníže František Thun odmítl Boženě Vikové-Kunětické vydat volební osvědčení opravňující ke vstupu do českého sněmu: „...nejsem s to zařídít pro Vás vyhotovení volebního osvědčení, protože podle paragrafu 42 volebního řádu do zemského sněmu, jakož i podle záměru... se jako zvolený poslanec, ... může chápat pouze osoba mužského pohlaví“.<sup>50</sup> Mandát zůstal neobsazený, ale českou politiku to prakticky nijak nepoškodilo. Stálé

47 Jednalo se o tyto české liberální strany – Národní strana svobodomyšlná, Česká strana národně sociální a Strana státoprávně pokroková.

48 V i k o v á - K u n ě t i c k á , Božena: *O ženském mandátu do sněmu Království českého*. Praha 1913, s. 11.

49 K o ř a l k a , Jiří: *Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912*. In: *Documenta Pragensia XIII*. Praha 1996, s. 316–317.

50 Tamtéž, s. 320.

obstrukce totiž sněmovní práci znemožňovaly a to až do definitivního rozpuštění tohoto orgánu roku 1913.<sup>51</sup>

I přes tyto praktické komplikace bylo zvolení první ženy ve střední Evropě do zastupitelského orgánu své země považováno za jedinečný úspěch českého ženského hnutí: „Nám, českým feministkám, je zvolení paní Kunětické průlomem... v názoru o úkolech ženy, cítíme radost z tohoto historického faktu a budeme pokračovati v dobývání své rovnocennosti, neohlížeje se vpravo, ani vlevo, nýbrž jdouce za kulturní povinností, která nám dává právo žít vedle muže s plným vědomím naší lidské rovnocennosti i našeho lidského určení.“<sup>52</sup>

Emancipační snahy českých žen byly přerušeny příchodem první světové války. Ženy v tomto období začaly bez větších obtíží pracovat ve všech oblastech veřejného života a dokázaly tak nahradit muže, kteří většinou byli nuceni odejít na frontu. Aktivita českého ženského hnutí před první světovou válkou i během ní vytvořily pevný základ pro rovnoprávné postavení žen v nově vzniklém samostatném Československu, kde ženy získaly volební právo roku 1918.

### **DIE TSCHECHISCHEN FRAUEN AUF DEM WEGE ZUM WAHLRECHT AUF DEN SEITEN DER FRAUENPRESSE**

Die Vfn. des vorliegenden Beitrags beschäftigt sich mit dem Frauenwahlrecht und seiner Durchsetzung auf der Ebene der tschechischen Frauenbewegung. Angesichts des begrenzten Umfangs stehen dabei lediglich die auf dem Territorium Böhmens lebenden, tschechisch sprechenden Frauen im Mittelpunkt. Vor allem auf der Grundlage der zeitgenössischen Frauenpresse werden die grundlegenden Argumente der Verfechter und Gegner des Wahlrechts für Frauen sowie der Gegner eines solchen und einzelne bedeutende Ereignisse, die hiermit in Verbindung stehen, beleuchtet. Eine wichtige Rolle in den Aktivitäten der tschechischen Frauen spielten formale Mängel des Wahlrechts, die es Frauen wiederholt ermöglichten, als Abgeordnete für den Landtag zu kandidieren. Zur erfolgreichen Wahl der ersten Frau in den Landtag kam es im Jahre 1912.

<sup>51</sup> Tzv. Anenskými patenty z 26. července 1913 rakouský císař rozpustil český zemský sněm, který již nikdy svoji činnost neobnovil.

<sup>52</sup> *Ženská revue*, 7, 1912, č. 12, s. 195.